

NAVOIY ASARLARINI YANGI TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA O'RGATISH

S.Boysinov - jspi.uz , katta o'qituvchi

Inson nasli shunday yaralganki, atrof-muhitni o'ziga xos nazar bilan ko'radi, tashqi olamning ko'pdan-ko'p ko'rinishlari, xilma-xil manzaralari o'z mayliga mos kelgan taqdiridagina ongidan joy oladi, faqat quvonchli hissiyotlar, faqat maroqli taassurotlar ijobiy xislatlarni shakllantiradi. Shu sababdan insoniyat hamisha go'zalikka intilgan, tirikchilikning eng mashaqqatli davrlarida ham nafosat talablariga rioya qilib yashagan.

Bugungi adabiy ta'limning bosh maqsadi ham o'quvchini nafosat talablariga amal qildirish orqali ular qalbida go'zalikka oshnolik, hayot ne'matlaridan bahra olishga undashdir.

Shunday ekan, bu ehtiyojni, intilishni qondirish uchun ma'naviy meroslarimizga qayta-qayta murojaat qilaveramiz. Ana shunday meroslarimizning saralaridan biri esa Navoiy asarlaridir.

O'quvchilar Navoiy asarlarini o'rganar ekan, ko'p o'rinlarda bir qator qiyinchiliklarga duch kelishayotgani sir emas. Bu to'siqlarga nega to'qnashilyapti. Balki Navoiy asarlarining tili murakkablik tug'dirayotgandir, balki g'azal, ruboiylarning nasriy bayoniga ehtiyoj ko'proqdir. Yoki adabiyot fani o'qituvchilari dars o'tish metodlarini yanada takomillashtirishi kerakdir.

Shu o'rinda tajribali o'qituvchilarimizning fikrlariga tayangan holda bugungi kun adabiyot o'qituvchisi Navoiyni anglash zavqini o'quvchiga yuqtirishda qanday yo'l tutishi kerak degan savolga javob izlashni joiz deb bildik.

Navoiy asarlarini o'rganish adabiy ta'limning hamma bosqichlarida taqdim etilgan va bu o'ta mas'uliyatli pedagogik tadbir hisoblanadi. Navoiy ijodini o'rganishda soddadan murakkabga tomon borish va bolalarni daho ijodkordan bezdirib qo'ymaslik chorasini ko'rish lozim. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining "Adabiyot" darsligida "So'zda hikmat bor" rukni ostida Alisher Navoiyning "Mahbub ul-qulub" asaridan "Tavoze va odob to'g'risida"gi bob o'rganish uchun tavsiya etilgan.

Mavzu oldidan kirish mashg‘uloti tashkil qilinib, Navoiyning shaxsiy hayotdagi xislatlari to‘g‘risida suhbat uyushtirish ham, o‘quvchilarning Navoiy hayoti va ijodiga oid bilimlarini umumiy tarzda savol-javoblar vositasida muayyanlashtirish ham mumkin bo‘ladi. Xuddi shu o‘rinda Navoiy haqida yaratilgan tarixiy hamda folklor manbalardan foydalanish ham samarador usullardan biri bo‘la oladi. Bunda yuksak insoniy fazilatlar haqida so‘z yuritgan adibning o‘zida ham shu xislatlar va fazilatlarining mujassam ekanligi yosh qalblarda adib shaxsiga nisbatan qiziqish va muhabbatning shakllanishi va barqarorlashuviga olib kelishi shubhasiz.

Bolalarni ruhan mazkur darsga olib kirish uchun o‘qituvchi ulardan Navoiy bobo haqida kim nima bilishini so‘ragani ma‘qul. Shunda ular orasidan quyi sinflarda o‘rganganlarini, eshitganlarini eslashga urinishlar bo‘lishi tabiiy.

So‘ng shoir haqida darslikda berilgan ma‘lumot yuzasida kichik suhbat tashkil qilinadi. Shoirning bizga qoldirgan ma‘naviy merosidagi yirik nasriy asari “Mahbub ul-qulub” haqida alohida to‘xtalinadi.

Navoiy “Mahbub ul-qulub”da shunday yozadi: “...kamina bolalikdan to qarilikka qadar ko‘hna davron voqealaridan, ...zaminning rang singari gunogunligidan ko‘p vaqt va uzoq muddat har xil xayol va taraddudlar...yurdim. ...turli yo‘llarga kirdim, yaxshi-yomonning xizmatini qildim; katta-kichikning suhbatida bo‘ldim...ba‘zan ilm-fan madrasalarida quyi saflardan joy oldim va olimlar majlisida ilm nuridan ko‘nglimni yoritdim...”¹

Buyuk shoirning bu e‘tiroflari, o‘z hayotidan chiqargan saboqlari o‘qituvchi tomonidan bolalarga o‘qib berilgach, ularda mazkur asarda nimalar deyilganini bilishga ichki ehtiyoj uyg‘onishi tabiiy. Darslikda taqdim etilgan asar matnining ifodali mutolaasi uchun 6-7 daqiqa sarflanadi. Keyin asarning tahliliga kirishiladi. Bolalarning diqqati tortilishi lozim bo‘lgan o‘rinlar avvaldan belgilab olingan holda, asarning o‘sha o‘rinlariga bolalarning e‘tibori qaratiladi.

Matnning shunday o‘rinlari qayta o‘qilib, unga bolalarning munosabati so‘raladi. “Tavoze” so‘zi tashiydigan ma‘nolarga e‘tibor qaratilib, “xokisorlik”,

¹ Алишер Навоий. Муқаммал асарлар тўплами. Маҳбуб ул қулуб. 14-том. Т.: -1998. 7-бет

“kamtarlik”, “hurmat”, “ehtiroim”, “itoatgo‘ylik”, “bo‘ysunish” ma’nolarini tashuvchi birgina so‘zga shoir nega alohida to‘xtalgani, bunchalar katta e’tibor qaratgani xususida bolalarning mulohazalari tinglanadi. Navoiyning bu sifatga alohida to‘xtalgani bejiz emasligini bolalar his qilishlari lozim.

So‘ng shunday sifatga ega bo‘lgan kishi nimalarga sazovor bo‘lishi haqidagi savol bilan bolalarga murojaat qilinadi. Bolalar savolga javob topish maqsadida matnga yuzlanadilar va o‘zlari tushungan-tushunmagan holda bunday kishilar erishishi mumkin bo‘lgan jihatlarni topib o‘qiy boshlaydilar: *xalqning muhabbatini qozonadilar; odamlar u bilan do‘stlashadi - do‘stlari ko‘payadi; insofsizlarni yomonlikdan qaytaradi...*

Bolalarning javobidan keyin tavoze egasi erishishi mumkin bo‘lgan yutuqlar birgalikda tahlilga tortiladi, shu sifatlar haqida bolalarning fikri so‘raladi. Ular o‘z bilganlaricha aytadilar, kamini o‘qituvchi to‘ldiradi.

Har bir bolaning tavoze va odob kishisi bo‘lishi nimalarga olib kelishi haqida asar muallifining deganlarini topib o‘qishni bolalarga topshirish o‘rinli bo‘ladi. Balki ularni adabiyot daftariga ko‘chirib yozishni talab qilgan ma’quldir. Chunki eshitgandan ko‘ra o‘qigan, o‘qigandan keyin yozgan afzal. Kitobdan ko‘chirib yozayotganda ham bu so‘z va iboralar, tushunchalar bolalarning ko‘nglidan o‘tishi, ruhiyatida ma’lum iz qoldirishi bor haqiqat.

Keyin barcha fuqarolari odob va tavoze egasi bo‘lgan yurt, millat qanday bo‘lishi mumkinligi haqida savol berilib, bolalarning javoblari eshitiladi. Ular o‘z darajasida fikr ifodalaydi. Bunday vaqtlarda ularning javoblarini hadeb tuzataverish, ularning fikriga daxl qilish noto‘g‘ri. O‘quvchida mulohazakorlikning borligi o‘qituvchi yutug‘i.

Shu o‘rinda insoniy fazilatlarni o‘zida mujassam qilmoq uchun ilm o‘rganish va uni, albatta, amalda qo‘llash zarurati borasida “Mahbub ul qulub” da keltirilgan misollarga murojaat qilinsa o‘rinli bo‘ladi. Asarda bilim olib mustaqil mushohada yurita olmaydigan inson “ustiga kitob ortilgan eshak” ka qiyoslanadi. Bu qiyos o‘qituvchi tomonidan sharhlanib, o‘quvchilardan mulohazalari so‘raladi.

“ Jarayonga kirishib ketgan bola o‘z ichki “Men”ining so‘zini aytadi. Bola tomonidan aytilganlar o‘qituvchi istaganday ravon, silliq bo‘lmasligi tabiiy. Balki bu fikrlar shunisi bilan go‘zalroqdir. Chunki ular bolalarning o‘z fikri, o‘z so‘zi, o‘z mulohazasi bo‘lganligi bilan qadrli. Mana shu harakatlar o‘quvchini bora-bora fikr kishisiga aylantiradi. Fikr kishisi bo‘lish bilan birga uning tafakkuri kengayadi.”²

Asarning qolgan qismlarini o‘rganishda ham o‘qituvchi o‘quvchilarni mustaqil fikrlashga undovchi o‘ziga xos usullarni qo‘llasa, tabiiyki, dars samaradorligi oshadi. Egallashi lozim bo‘lgan bilim o‘quvchilarning o‘zlari tomonidan o‘zlashtirilsa, “yuqumli”roq, foydaliroq bo‘ladi. O‘zlari bevosita ishtirok etgan bilim olish jarayoni bolalarga malol kelmaydi.

² Қ.. Т: Хусанбоева. Адабий таълимда мустақил фикрлашга ўргатиш асослари.-2003, 48-бет